

Balanç de l'Acord sobre l'ús no sexista de la llengua: anàlisi de textos parlamentaris

El llenguatge legislatiu

Abans d'entrar a parlar de l'Acord sobre l'ús no sexista, del 2010, vull fer una referència ràpida a la llengua de les lleis, perquè l'anàlisi que presentaré es basa sobretot en textos legislatius.

Cal recordar que des de les primeres legislatures, a partir de la represa del Parlament el 1980, els lingüistes van fixar uns criteris per a les lleis inspirant-se en els corrents de modernització del llenguatge legislatiu, especialment del Quebec, que es van recollir en versions successives del manual *Criteris de redacció dels textos normatius i declaratius*, del 1997, seguint els principis de tècnica normativa que també comparteixen altres llenguatges d'especialitat: claredat, precisió, concisió, formalitat, neutralitat i vigència. Fa poc hem actualitzat els criteris i els hem recollit en el *Llibre d'estil de les lleis i altres textos del Parlament*, que hem redactat els darrers dos anys.

Tornant a l'Acord sobre l'ús no sexista de la llengua, que vam consensuar el 2010, si hem de fer-ne balanç, els tres anys que han passat són relativament poc temps per poder observar canvis visibles en els usos lingüístics. Tot i així, aquest acord sí que ha tingut una clara incidència en la revisió dels criteris lingüístics de diferents institucions.

En el cas del Parlament, vull recordar que els lingüistes ja feia deu anys que aplicàvem uns criteris que anaven en la línia d'aquest Acord del 2010, perquè ja havíem comprovat que les recomanacions del 1992 i els nostres propis criteris del 1994 eren inviables a l'hora d'aplicar-los en les lleis i textos similars.

Per actualitzar els criteris que recull el *Llibre d'estil de les lleis i altres textos del Parlament* hem analitzat lleis i altres textos parlamentaris i hem pogut observar diversos fenòmens derivats de l'aplicació de recursos i fórmules per visibilitzar positivament les dones i evitar usos sexistes i androcèntrics.

El desdoblament visibilitza, però pot segregar

Per visibilitzar positivament les dones, s'han fet servir sobretot els desdoblements, que s'ha de dir que en les lleis i normes contravenen als principis de la claredat i la concisió, característics del llenguatge legislatiu¹,

¹ Cal recordar que per intentar reduir el problema de la manca de concisió, després de revisar l'aplicació dels nostres primers criteris del 1994, vam adoptar nous

com ja vam comentar fa tres anys en la jornada del GELA. Hem constatat que a més de perjudicar la comprensibilitat del text, sovint els desdoblaments introdueixen ambigüitat, agramaticalitat i fins i tot discriminació.

D'altra banda, encara ara, després de l'Acord del 2010, es presenten textos normatius o articulats que inclouen desdoblaments amb la barra inclinada, un recurs que s'hauria de reservar per a formularis o textos esquemàtics:

«El Comitè Executiu és un òrgan de suport **al/a la titular de la Direcció**, i està integrat **pels/per les directius/ives** i responsables dels serveis centrals i territorials de l'Agència que es determinin en la normativa de desenvolupament d'aquesta Llei. »

La fórmula del desdoblament, a més, força la pèrdua del gènere no marcat, que coincideix amb el gènere masculí en català i en les altres llengües romàniques –i ara no m'hi estendré perquè ja se n'ha parlat a bastament. Aquest ús sistemàtic del desdoblament, doncs, que fa perdre el sentit inclusiu d'homes i dones que té el gènere no marcat, acaba configurant una nova realitat, com si els homes i les dones (manllevant l'expressió d'un company lingüista) pertanyéssim a subespècies diferenciades, i en la mesura que diferencies, obres la porta també a una possible segregació.

Per exemple, quan en un projecte de llei s'afirma que «[El Govern ha d']Informar **els usuaris i usuàries** sobre el trànsit a les vies públiques.», es visibilitzen clarament dos col·lectius separats.

Els automatismes forçats en la llengua –tal com ja han advertit diferents lingüistes– també poden produir efectes no desitjats, com el desdoblament arbitrari on no caldria.

Com per exemple en aquesta esmena a una proposició de llei sobre les festes tradicionals amb bous:

«**Bou/Vaca cerril**: Consisteix en deixar anar **un bou o vaca** en un recinte, ja sigui en una plaça de bous o recorregut de carrers degudament tancats, des d'un caixó de transport o dels corrals habilitats per a tal fi. »

Que es va corregir, i finalment es va aprovar així:

«**Bou salvatge**: consisteix a deixar anar **un bou**, per primer cop, en un recinte, bé en una plaça de bous o bé en un recorregut de carrers degudament tancats, des d'una caixa de transport o des dels corrals habilitats amb aquesta finalitat.»

critèris el 1996, que recomanaven no desdoblar ni les partícules ni els complements que acompanyen els noms (articles, adjectius, etc.). Després, al cap d'un temps, encara vam tornar a revisar-ne l'aplicació i vam reduir els desdoblaments només als noms en singular, i no pas els plurals, en considerar que els plurals masculins ja eren inclusius. Això va passar el 1999.

En aquesta definició era irrellevant que s'hi indiqués el sexe de l'animal en qüestió.

El desdoblament sistemàtic, derivat del rebuig del gènere no marcat, no tan sols pot produir casos com aquest, sinó que també pot provocar discriminació, justament l'efecte contrari del desitjat.

Les lleis, les normes, per seguretat jurídica, han de complir escrupolosament el principi de coherència, és a dir, han de tenir coherència textual interna, tant denominativa com conceptual. Sovint, però, els textos que han de ser llei presenten problemes intrínsecs de redacció a causa de l'autoria múltiple i de les diverses voluntats polítiques. Encara que es compti amb assessors jurídics i assessors lingüístics que vetllen tant per la seguretat jurídica com per la tècnica normativa i la qualitat lingüística del text, no sempre es pot garantir aquesta revisió global prèvia o posterior, especialment quan els polítics donen per tancat un text que de vegades ha costat molt de consensuar.

Els desdoblements sovint també provoquen problemes de concordança, amb l'ambigüitat i els malentesos que això pot introduir en un text normatiu, com aquesta esmena en ponència a un projecte de llei:

«Correspon al departament competent en matèria d'educació la regulació de les condicions d'accés a la modalitat educativa bilingüe per part dels nens i les nenes sordes i sordcegues, els pares i mares o persones tutores dels quals hagin optat per aquesta modalitat, d'acord amb allò que disposa l'article 5 d'aquesta llei.»

L'ambigüitat semàntica del plural

Hem observat també –i analistes de textos legislatius d'altres països també ho han detectat– que en les lleis, per evitar els noms singulars amb marques de gènere i, per tant, els desdoblements, hi ha hagut als darrers anys un ús abusiu evident del plural en detriment d'un tret característic del llenguatge legislatiu com és l'ús del singular amb valor universal.

Les lleis, i per extensió altres textos parlamentaris, han de respectar els principis de neutralitat i objectivitat en les referències a condicions personals i a professions o càrrecs que poden ser ocupats per qualsevol persona, en tant que mai no fan referència a persones determinades. El singular garanteix així que les referències personals siguin precisament això, universals.

Quan per exemple en el règim sancionador la llei prescriu que es tindrà en compte com a circumstància agreujant «la posició rellevant de l'infractor en el mercat» no fa referència específicament a un home, ni tan sols a una

única persona o a una persona coneguda, i tampoc no necessàriament a una persona física, perquè en aquest cas també podria ser una empresa.

Altres avantatges o fins i tot prescripcions de l'ús del singular enfront del plural és quan la llei regula drets i deures individuals, que no es poden atribuir a tot un col·lectiu, sinó que ha de quedar clar que es refereixen a cada individu, especialment en els casos en què l'incompliment d'un deure se sanciona. En aquest cas, els plurals –i sovint també els noms singulars col·lectius– poden crear ambigüitat semàntica, i els manuals de tècnica normativa així ho adverteixen:

«En general, és millor redactar en singular, sobretot perquè la redacció en plural és més probable que resulti ambigua.» (Office of the Scottish Parliamentary Counsel, *Plain language and legislation*, 2006).

«L'ús del singular és important per diverses raons. En primer lloc, el singular fa que el procés de redacció sigui més senzill perquè no hi ha necessitat de preocupar-se pel canvi accidental entre el singular i el plural de substantius, pronoms o verbs. En segon lloc, el singular particularitza l'efecte de la disposició, que es redacta adreçant-se a l'individu més que no pas al grup, més anònim. En tercer lloc, el singular deixa clar que la disposició s'aplica a cada membre de la classe i no només a la classe com a grup o cos independent. Tot i que els defensors de la bona redacció legislativa han defensat durant molt temps l'ús del singular, els redactors de lleis i normes continuen utilitzant el plural en un grau sorprenent.» (Martineau and Salerno, *Legal, Legislative, and Rule Drafting in Plain English*, EUA, 2005).

«L'ús dels plurals per comptes de les formes en singular amb marques de gènere, que és també típic de la redacció legislativa contemporània, és una font prolífica d'ambigüitats semàntiques.» (Alexandra Bünzli, Stefan Höfler, *Controlling ambiguities in legislative language*, Zurich, 2012).

Un altre cas són els noms col·lectius formats amb el sufix *-at*, com *professorat* i *alumnat*, que sovint s'empren amb el sentit de col·lectiu, no de pluralitat, i no tenen el mateix significat que els plurals respectius. És preferible, doncs, emprar el masculí plural amb valor genèric (*els professors*, *els alumnes*).

Precisament l'ús abusiu d'aquests noms col·lectius pot produir també textos agramaticals i incoherents:

«**L'alumnat** que intencionadament o per negligència causi danys a les instal·lacions del centre educatiu o al seu material o en sostregui, **ha de reparar** els danys o restituir el que hagi sostret. La responsabilitat civil correspon **al mateix alumne** o als pares, mares o tutors, en els termes previstos en la legislació vigent.»

En el text final aprovat va quedar així:

«**Els alumnes** que intencionadament o per negligència **causin** danys a les dependències o el material del centre o en sostreguin documents o material, **han de reparar** els danys o restituir el que hagin sostret, sens perjudici de la responsabilitat civil que els correspongui, **a ells**

mateixos o a llurs progenitors o tutors legals, en els termes que determina la legislació vigent.»

Com veieu, es va acabar fent en plural, finalment, per fugir de la forma singular i per evitar els desdoblaments.

En aquest altre exemple, a més de l'ús abusiu de «persones» hi ha una evident ambigüïtat:

«La jubilació forçosa de **les persones funcionàries del Cos de Bombers** de la Generalitat es produeix als seixanta-cinc anys, sempre que **aquesta compleixi els requisits** necessaris establerts en la normativa de la Seguretat Social a aquest efecte.»

En els casos en què els textos es refereixin a persones concretes i determinades, com en les resolucions de designació, elecció o nomenament, el llibre d'estil recorda que les referències s'han d'adaptar al gènere gramatical corresponent, per exemple:

«Resolució per la qual es ratifica la designació de l'adjunt general al Síndic de Greuges i de l'adjunta al Síndic de Greuges per a la defensa dels drets dels infants i dels adolescents

»El Parlament de Catalunya ratifica la designació, feta pel síndic de greuges, de Jordi Sánchez i Picanyol com a **adjunt general al Síndic de Greuges** i de Maria Jesús Larios Paterna com a **adjunta al Síndic de Greuges per a la defensa dels drets dels infants i dels adolescents.**»

Els epicens i els noms col·lectius: l'ús abusiu de les «persones»

Una altra constatació que hem fet en aquesta fase de revisió ha estat que els textos darrerament ens arribaven atapeïts de persones.

Per exemple:

«El Parlament de Catalunya insta el Govern a establir un espai de diàleg i cooperació amb l'Ajuntament, el govern territorial de salut i els representants de **les persones treballadores, usuàries i associacions de veïns** per tal de vetllar per la qualitat dels serveis de salut.»

«**Les persones membres del cos d'agents rurals**, quan estan de servei, han de portar l'uniforme reglamentari en correctes condicions.»

L'ús abusiu de la fórmula *persona* + adjectiu té diferents conseqüències. Sovint dóna lloc a formes connotades: les «persones treballadores» són semànticament diferents dels «treballadors».

A més, en el moment en què l'epicè «persona» es comença a fer servir sistemàticament com a recurs visibilitzador de les dones i, per tant, no discriminatori, com que tothom és «persona», l'omissió del mot es pot interpretar com una discriminació (allò que dèiem dels automatismes). I

aquest recurs s'acaba fent servir automàticament en casos en què no caldria o bé és clarament incongruent perquè acompanya un altre epicè:

«Pregunta al Govern a respondre per escrit sobre les **persones víctimes de violència de gènere** que viuen en habitatges insegurs»

«L'interès superior de la persona infant o adolescent constitueix el principi bàsic de tot el dret relatiu a les **persones infants i adolescents**»

L'ús sistemàtic d'aquestes fórmules en els textos, a més, provoca inconscientment usos estranys, que no deixen de ser inquietants, com en aquesta proposta de declaració, en què potser es fa un ús emfàtic però que en tot cas hauria d'haver dut una puntuació diferent:

«El Parlament de Catalunya mostra la seva solidaritat amb els milers de **persones, homes, dones i criatures** que han mort o resultat ferits o han vist posada en risc les seves vides quan intentaven accedir a països de la Unió Europea, fugint de la misèria, dels conflictes bèl·lics o de la persecució política.»

Un altre inconvenient que es presenta amb l'ús abusiu d'aquest epicè és que en les lleis sovint ha de conviure amb la distinció que cal fer entre «persones físiques» i «persones jurídiques», i això acaba produint textos enfarfegats i gens concisos. Per exemple, en l'article de definicions d'una llei apareix aquesta definició:

«[S'entén per:] **Persones consumidores i usuàries: les persones físiques o jurídiques** que actuen en el marc de les relacions de consum en un àmbit aliè a una activitat empresarial o professional. També tenen aquesta consideració els socis cooperativistes en les relacions de consum amb la cooperativa. Qualsevol referència que es faci en aquesta llei al concepte de **persona consumidora** s'entén que és feta a la **persona consumidora o usuària** en tant que gaudeix de béns i serveis fruit de l'activitat empresarial en el mercat.»

És evident que es podria haver resolt d'una manera molt més concisa i clara.

A banda d'aquest recurs de l'epicè «persona» i dels problemes que pot comportar si se n'abusa, el llibre d'estil recomana tot i així l'ús, si és possible, de noms epicens (per exemple, a més de «la persona», tenim «l'infant», «el subjecte», «la víctima»), que designen indistintament individus del sexe masculí i femení, tot i que som conscients que és un recurs limitat, i que a més no totes les formes epicenes poden servir en un text legal. Igualment, també es propugna per a casos determinats l'ús de noms col·lectius («la població de Catalunya», «el personal al servei de l'Agència»), perquè poden ser una bona alternativa al masculí plural, si s'eviten redactats ambigus i si no es cau en el mateix parany que ens trobem en el cas de les persones, com per exemple quan es parla de «personal treballador»: «la normativa sobre el temps de treball **del personal treballador**

assalariat». Que té la mateixa connotació que si haguéssim fet servir la fórmula «persones treballadores».

Cal tenir en compte, però, que els noms col·lectius no sempre són completament equivalents, com per exemple en el cas del mot «ciutadania», que té un caràcter polisèmic, té el doble significat de 'conjunt de ciutadans' i també el de 'qualitat de ciutadà', la qual cosa pot donar lloc a ambigüitats. En les lleis, com que poden conuiu fàcilment les dues accepcions, és preferible emprar *ciutadans* per a la primera accepció i reservar *ciutadania* al sentit restringit de la condició o qualitat de ciutadà:

«L'article 15.3 de l'Estatut d'autonomia estableix la possibilitat que els drets que el mateix Estatut reconeix als **ciutadans de Catalunya**, és a dir, als catalans com a persones que gaudeixen de la **ciutadania de Catalunya**, s'estengui també a altres persones.»

«Pregunta al Govern a respondre oralment en comissió sobre **els drets de ciutadania** que els infants no tenen assegurats»

Els plurals femenins

El llibre d'estil també recorda que s'ha d'evitar, per descomptat, l'ús de noms femenins per referir-se genèricament als membres de col·lectius que poden estar integrats tant per homes com per dones:

«Pregunta al Govern a respondre per escrit sobre el nombre de **metges i infermeres** de cada equip mèdic»

O bé aquesta enumeració del personal d'un organisme:

«– **Auditors**

»– **Secretàries d'alts càrrecs i personal adscrit** a Secretaria General»

Darrerament, però, ha aparegut –a remolc de l'epicè «persona» que he comentat abans– un altre fenomen encara, que és el de la introducció del femení plural com a inclusiu de dones i homes –n'ha parlat també la Neus Nogué–, amb la idea pressuposada que fa referència a «persones» encara que aquest epicè no aparegui al text.

Per exemple, en aquesta proposta, quan es refereix als drets laborals, deia:

«Drets laborals

»[El Parlament se Catalunya insta el Govern a] Desenvolupar un servei d'assessorament i formació en drets laborals que garanteixi l'accés a la formació en aquest àmbit **a totes les joves** d'arreu dels territoris.»

Però tot seguit, per referir-se a «la pagesia», en canvi, hi deia:

«Pagesia

»[El Parlament de Catalunya insta el Govern a] Redactar un pla nacional per afavorir i aconseguir augmentar les incorporacions de **joves** que permeti el relleu generacional i l'augment de **pagesos actius**.»

És a dir que l'ús del femení no és sistemàtic, amb la qual cosa es pot plantejar el dubte que la proposta es refereix a les dones joves només en el cas dels drets laborals, però no pas per fer de pageses.

També ha aparegut una altra variant, que és el desdoblament dels determinants en masculí i femení acompanyant un plural femení. Així ens hem trobat exemples com ara aquesta proposta que començava dient:

«Durant tot el segle XX la voluntat d'autogovernar-se **dels i de les catalanes** ha estat una constant.»

Conclusió

Com podeu veure, la diversitat de fórmules i fenòmens apareguts arran de la introducció dels usos no sexistes ni androcèntrics és àmplia i ens han fet replantejar els nostres propis criteris des del 1994. És evident que aquests casos ens haurien de fer repensar també els criteris de l'Administració en general, sobretot perquè aquests usos o abusos els ha incorporat el llenguatge polític de manera totalment transversal i ens arriben amb autèntics malabarismes que perjudiquen la qualitat lingüística i sovint la comprensibilitat, la funcionalitat i fins i tot la seguretat jurídica dels textos juridicoadministratius i legislatius.

Hem de pensar que aquests criteris per visibilitzar les dones ja han fet el seu servei, segurament han ajudat a sensibilitzar durant més de vint anys i a evitar usos sexistes i androcèntrics en la redacció de textos, però ara cal replantejar-se aquestes fórmules. Hem de reconèixer que textos impecables des del punt de vista formal dels desdoblements, per exemple, o dels usos no androcèntrics poden contenir missatges sexistes o vehicular discursos masclistes, com s'ha dit tantes altres vegades.

Moltes gràcies per la vostra atenció.